כיתה י' | תנ"ך | שיעור 7 מתוך 13 | 45 דק' | בראשית מד, א-לד

ממלכתי: סיפורי יוסף ואחיו (בראשית לח-נ) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.

הגביע ונאום יהודה: "ויגש אליו יהודה"

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתארו את מבחן הגביע ואת תגובת האחים (מד, א-יז)
- התלמידים ינתחו את מבנה נאום יהודה (מד, יח-לד) ואת דבריו "הָאֱלֹהִים, מָצָא אֶת־עֲוֹן עֲבָדֶיךָ" (מד, טז), בעזרת רש"י, רמב"ן וספורנו
- התלמידים ידונו בתשובה כמצב שבו אדם עומד באותו ניסיון ונוהג אחרת

❓ השאלה הגדולה של השיעור

מה בדיוק בודק יוסף במבחן הגביע? ומה בנאום של יהודה גורם ליוסף לא להתאפק?

לפני שנים מכרו האחים את בן רחל לעבדות. עכשיו יהודה מבקש: "וְיֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר – עֶבֶד, לַאדֹנִי; וְהַנַּעַר, יַעַל עִם־אֶחָיו" (לג).

🧪 פתיחה

כותבים על הלוח: "תשובה אמיתית היא כשאדם עומד שוב באותו מצב, ונוהג אחרת." שואלים: האם זה נכון? דוגמה? היום נראה איך יוסף בונה לאחיו בדיוק את המצב הזה.

📖 הסבר למורה

המבחן (א-יג). יוסף מורה לשים את "גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף" באמתחת בנימין. ספורנו: "לִרְאוֹת אֵיךְ יִמָּסְרוּ עַצְמָם עָלָיו כְּדֵי לְהַצִּילוֹ". האחים בטוחים בעצמם ומציעים: "אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ... וָמֵת" (ט). הגביע נמצא דווקא אצל הצעיר, והם "וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם" (יג), כמו יעקב כששמע על יוסף (לז, לד). וכולם חוזרים העירה: איש לא עוזב את בנימין.

"הָאֱלֹהִים, מָצָא אֶת־עֲוֹן עֲבָדֶיךָ" (טז). יהודה לא מתווכח על הגביע. רש"י: "יוֹדְעִים אָנוּ שֶׁלֹּא סָרַחְנוּ, אֲבָל מֵאֵת הַמָּקוֹם נִהְיְתָה לְהָבִיא לָנוּ זֹאת": העוון הוא החטא הישן, המכירה. יוסף מציע את הפיתוי: רק בנימין יהיה עבד, "וְאַתֶּם, עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם" (יז). זה בדיוק המצב של פרק לז: אפשר לחזור הביתה בלי בן רחל.

הנאום (יח-לד). יהודה "וַיִּגַּשׁ" ומדבר בעדינות ("בִּי אֲדֹנִי"). הוא מספר שוב את הסיפור, אבל מנקודת המבט של האב: המילה "אב/אבינו/אבי" חוזרת שוב ושוב. הוא מצטט את יעקב: "אַתֶּם יְדַעְתֶּם, כִּי שְׁנַיִם

יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי" (כז), משפט שיכול היה לעורר קנאה, ויהודה מקבל אותו. רמב"ן: ה"דָּבָר" שיהודה מבקש הוא ההחלפה, "לְהַחְלִיף בִּנְיָמִין אָחִיו בּוֹ", ושאר הנאום הוא פיוס ובקשה.

השיא. "כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־הַנַּעַר" (לב); "יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר" (לג); "כִּי־אֵיךְ אָעֱלֶה אֶל־אָבִי, וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי" (לד). ספורנו: "כְּדֵי שֶׁלֹּא אֶחְטָא לְאָבִי כָּל הַיָּמִים כְּמוֹ שֶׁקִּבַּלְתִּי עָלַי". קריאה שלנו (פרפרזה): מי שמכר אח לעבדות מוכן עכשיו להיות עבד במקום אח. זה רגע התיקון.

📜 הפסוקים (מכון ממרא, נוסח מנוקד)

בראשית פרק מד, פסוקים א-לד

(א) וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ, לֵאמֹר, מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל, כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת; וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ, בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ.

(ב) וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף, תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן, וְאֵת, כֶּסֶף שִׁבְרוֹ; וַיַּעַשׂ, כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר.

(ג) הַבֹּקֶר, אוֹר; וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ, הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם.

(ד) הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר, לֹא הִרְחִיקוּ, וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ, קוּם רְדֹף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים; וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה.

(ה) הֲלוֹא זֶה, אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ, וְהוּא, נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ; הֲרֵעֹתֶם, אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם.

(ו) וַיַּשֵּׂג; וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם, אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה.

(ז) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו – לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי, כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה; חָלִילָה, לַעֲבָדֶיךָ, מֵעֲשׂוֹת, כַּדָּבָר הַזֶּה.

(ח) הֵן כֶּסֶף, אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ – הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ, מֵאֶרֶץ כְּנָעַן; וְאֵיךְ, נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ, כֶּסֶף, אוֹ זָהָב.

(ט) אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ, וָמֵת; וְגַם־אֲנַחְנוּ, נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים.

(י) וַיֹּאמֶר, גַּם־עַתָּה כְּדִבְרֵיכֶם כֵּן־הוּא: אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עָבֶד, וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם.

(יא) וַיְמַהֲרוּ, וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ – אָרְצָה; וַיִּפְתְּחוּ, אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ.

(יב) וַיְחַפֵּשׂ – בַּגָּדוֹל הֵחֵל, וּבַקָּטֹן כִּלָּה; וַיִּמָּצֵא, הַגָּבִיעַ, בְּאַמְתַּחַת, בִּנְיָמִן.

(יג) וַיִּקְרְעוּ, שִׂמְלֹתָם; וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ, וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה.

(יד) וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף, וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם; וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו, אָרְצָה.

(טו) וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף, מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם; הֲלוֹא יְדַעְתֶּם, כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי.

(טז) וַיֹּאמֶר יְהוּדָה, מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי, מַה־נְּדַבֵּר, וּמַה־נִּצְטַדָּק; הָאֱלֹהִים, מָצָא אֶת־עֲוֹן עֲבָדֶיךָ – הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי, גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ.

(יז) וַיֹּאמֶר – חָלִילָה לִי, מֵעֲשׂוֹת זֹאת; הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ, הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד, וְאַתֶּם, עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם.

(יח) וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה, וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי, יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי, וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ: כִּי כָמוֹךָ, כְּפַרְעֹה.

(יט) אֲדֹנִי שָׁאַל, אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר: הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב, אוֹ־אָח.

(כ) וַנֹּאמֶר, אֶל־אֲדֹנִי, יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן, וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן; וְאָחִיו מֵת, וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ.

(כא) וַתֹּאמֶר, אֶל־עֲבָדֶיךָ, הוֹרְדֻהוּ, אֵלָי; וְאָשִׂימָה עֵינִי, עָלָיו.

(כב) וַנֹּאמֶר, אֶל־אֲדֹנִי, לֹא־יוּכַל הַנַּעַר, לַעֲזֹב אֶת־אָבִיו: וְעָזַב אֶת־אָבִיו, וָמֵת.

(כג) וַתֹּאמֶר, אֶל־עֲבָדֶיךָ, אִם־לֹא יֵרֵד אֲחִיכֶם הַקָּטֹן, אִתְּכֶם – לֹא תֹסִפוּן, לִרְאוֹת פָּנָי.

(כד) וַיְהִי כִּי עָלִינוּ, אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי; וַנַּגֶּד־לוֹ – אֵת, דִּבְרֵי אֲדֹנִי.

(כה) וַיֹּאמֶר, אָבִינוּ: שֻׁבוּ, שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל.

(כו) וַנֹּאמֶר, לֹא נוּכַל לָרֶדֶת: אִם־יֵשׁ אָחִינוּ הַקָּטֹן אִתָּנוּ, וְיָרַדְנוּ – כִּי־לֹא נוּכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ, וְאָחִינוּ הַקָּטֹן אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ.

(כז) וַיֹּאמֶר עַבְדְּךָ אָבִי, אֲלֵינוּ: אַתֶּם יְדַעְתֶּם, כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי.

(כח) וַיֵּצֵא הָאֶחָד, מֵאִתִּי, וָאֹמַר, אַךְ טָרֹף טֹרַף; וְלֹא רְאִיתִיו, עַד־הֵנָּה.

(כט) וּלְקַחְתֶּם גַּם־אֶת־זֶה מֵעִם פָּנַי, וְקָרָהוּ אָסוֹן – וְהוֹרַדְתֶּם אֶת־שֵׂיבָתִי בְּרָעָה, שְׁאֹלָה.

(ל) וְעַתָּה, כְּבֹאִי אֶל־עַבְדְּךָ אָבִי, וְהַנַּעַר, אֵינֶנּוּ אִתָּנוּ; וְנַפְשׁוֹ, קְשׁוּרָה בְנַפְשׁוֹ.

(לא) וְהָיָה, כִּרְאוֹתוֹ כִּי־אֵין הַנַּעַר – וָמֵת; וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת־שֵׂיבַת עַבְדְּךָ אָבִינוּ, בְּיָגוֹן – שְׁאֹלָה.

(לב) כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת־הַנַּעַר, מֵעִם אָבִי לֵאמֹר: אִם־לֹא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ, וְחָטָאתִי לְאָבִי כָּל־הַיָּמִים.

(לג) וְעַתָּה, יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר – עֶבֶד, לַאדֹנִי; וְהַנַּעַר, יַעַל עִם־אֶחָיו.

(לד) כִּי־אֵיךְ אֶעֱלֶה אֶל־אָבִי, וְהַנַּעַר אֵינֶנּוּ אִתִּי: פֶּן אֶרְאֶה בָרָע, אֲשֶׁר יִמְצָא אֶת־אָבִי.

שם ה' מובא בכתיב ה'. הפסוקים המלאים בקישורים למטה.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בפסוק, ובצד השני פירוש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהפסוק.

📜 **כתוב:** "הָאֱלֹהִים, מָצָא אֶת־עֲוֹן עֲבָדֶיךָ" (בראשית מד, טז)

💭 **מפרשים:** רש"י: "יוֹדְעִים אָנוּ שֶׁלֹּא סָרַחְנוּ, אֲבָל מֵאֵת הַמָּקוֹם נִהְיְתָה לְהָבִיא לָנוּ זֹאת, מָצָא בַּעַל חוֹב מָקוֹם לִגְבּוֹת שִׁטַר חוֹבוֹ". יהודה מפרש את הגביע כעונש על חטא ישן.

📜 **כתוב:** "וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה" (בראשית מד, יח)

💭 **מפרשים:** רמב"ן: ה"דָּבָר" שיהודה מבקש הוא "הַתְּמוּרָה אֲשֶׁר יְחַלֶּה פָּנָיו לְהַחְלִיף בִּנְיָמִין אָחִיו בּוֹ". רש"י על "כִּי כָמוֹךָ, כְּפַרְעֹה": "חָשׁוּב אַתָּה בְעֵינַי כְּמֶלֶךְ, זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: תנ"ך (או דף הפסוקים מהעמוד הזה), מצגת, דף עבודה, לוח

1. פתיחה: מהי תשובה אמיתית? (4 דקות)
2. קריאה: א-יג, הגביע; השוואה ל"וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם" ולפרק לז (8 דקות)
3. יד-יז: "הָאֱלֹהִים מָצָא" ופיתוי יוסף, כתוב/מפרשים (8 דקות)
4. נאום יהודה (יח-לד): קריאה בקול וסימון "אָב" ו"הַנַּעַר"; ניתוח מבנה בקבוצות (15 דקות)
5. השוואה: יהודה בלז, בלח ובמד (5 דקות)
6. כרטיס יציאה (5 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה אמרו האחים לשליח לפני החיפוש (מד, ט)? מה קרה כשנמצא הגביע?
2. מה הציע יוסף לאחים בפסוק יז?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. איך מסביר רש"י את "הָאֱלֹהִים, מָצָא אֶת־עֲוֹן עֲבָדֶיךָ"? על איזה עוון מדובר?
2. למה יהודה חוזר בנאום על דברי יעקב "שְׁנַיִם יָלְדָה־לִּי אִשְׁתִּי"?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם המבחן של יוסף היה הוגן? נמקו.
2. מה משכנע יותר בנאום: הטיעון ההגיוני או הטיעון הרגשי?

🏁 סיכום השיעור

יוסף בונה מחדש את מצב המכירה: אפשר לחזור לאבא בלי בן רחל. האחים לא עוזבים, ויהודה מציע את עצמו כעבד תחת הנער. הנאום, שבנוי סביב האב וסביב הערבות, הוא רגע התשובה של יהודה והאחים.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד משלים על פתק: "מה המשפט החזק ביותר בנאום יהודה, ולמה? משפט אחד."

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- קריאה ספרותית: מבנה נאום יהודה (פנייה, סיפור חוזר, דברי האב, הערבות, הבקשה) והמילים המנחות "אָב" ו"הַנַּעַר".
- השוואה בין המצב בפרק לז למצב בפרק מד: אותו מבחן, תוצאה הפוכה.
- דיון ערכי פתוח: הקרבה עצמית, אחריות לאח, וקבלת העדפה של הורה.
- אמנות השכנוע: רטוריקה של כבוד, רגש והיגיון מול שליט.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- רש"י (מד, טז): "מָצָא בַּעַל חוֹב מָקוֹם לִגְבּוֹת שִׁטַר חוֹבוֹ": השגחה, חטא ועונש.
- רמב"ן (מד, יח) על "דָּבָר": הבקשה להחלפה.
- ספורנו (מד, לג): עמידה בהתחייבות לאב, "ולא אחטא לאבי".
- תשובה גמורה: האחים עומדים באותו ניסיון ונוהגים אחרת (על פי הרעיון המוכר מהלכות תשובה לרמב"ם, ב, א).

💡 הערות למורה

הנאום ארוך; כדאי לחלק את הכיתה לחמש קבוצות, כל קבוצה מנתחת חלק (יח-כ, כא-כג, כד-כט, ל-לב, לג-לד) ומציגה במשפט את מטרתו. בחמ"ד אפשר להביא את דברי הרמב"ם על תשובה גמורה (הלכות תשובה ב, א) כהרחבה. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

מבנה המבחן, "הָאֱלֹהִים מָצָא" לפי רש"י, ניתוח הנאום, שאלה בסגנון בגרות ומחוון. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- בראשית מד (מכון ממרא)
- ספורנו על בראשית מד, ב (ספריא)
- רש"י על בראשית מד, טז (ספריא)
- רש"י על בראשית מד, יח (ספריא)
- רמב"ן על בראשית מד, יח (ספריא)
- ספורנו על בראשית מד, לג (ספריא)

מחוון: הגביע ונאום יהודה: "ויגש אליו יהודה"

1. לז: יוסף, בן רחל, בבור. ההזדמנות: להיפטר ממנו ולחזור לאב. מכרו אותו. מד: בנימין, בן רחל, נידון לעבדות. ההזדמנות: "עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם". יהודה מציע את עצמו במקומו.
2. "וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם" ו"וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה". מזכיר את יעקב: "וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו" (לז, לד), וגם את ראובן (לז, כט).
3. רש"י: הם יודעים שלא גנבו, אבל מבינים שה' מביא עליהם עונש על חטא קודם (המכירה): "מָצָא בַּעַל חוֹב מָקוֹם לִגְבּוֹת שִׁטַר חוֹבוֹ".
4. 14 פעמים (ספירה לפי נוסח מכון ממרא, כולל אָב, אָבִי, אָבִינוּ, אָבִיו). החזרה מעמידה במרכז את האב וצערו; יהודה מדבר בשם האב.
5. רמב"ן: ה"דָּבָר" הוא הבקשה להחליף את בנימין ביהודה; שאר הדברים פיוס. הבקשה עצמה בפסוק לג: "יֵשֶׁב־נָא עַבְדְּךָ תַּחַת הַנַּעַר".
6. תשובה טובה: טז: הודאה בחטא הישן; כז: יהודה מקבל את העדפת רחל ובניה בלי קנאה; לב: ערבות ואחריות. השוואה ללז: מכירה מול הקרבה עצמית. מסקנה: תשובה גמורה, עומדים באותו מצב ונוהגים אחרת. ניקוד מוצע: שלוש ראיות × 5, השוואה ומסקנה 5.

פרשנות מסומנת כפרשנות (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ופרשנים נוספים מתוך ספריא). נוסח הפסוקים ממכון ממרא; שם ה' מובא בכתיב ה'. ממלכתי: סיפורי יוסף ואחיו (בראשית לח-נ) נלמדים בחטיבה העליונה בלימודי התנ"ך (קריאה צמודה, ניתוח ספרותי ודיון ערכי); יש לבדוק מול תכנית הבגרות העדכנית ובחירת בית הספר. חמ"ד: לימוד חומש עם פרשנים (רש"י, רמב"ן, אבן עזרא, ספורנו ומדרש); הפרשנות מסומנת כפרשנות. יש לבדוק מול התכנון השנתי של בית הספר.